

BE-A0518\_112161\_110790\_DUT

Inventaris van het archief van de  
Hulpgevangenis te Leuven (1945-1985)



Het Rijksarchief in België  
Archives de l'État en Belgique  
Das Staatsarchiv in Belgien  
State Archives in Belgium

This finding aid is written in Dutch.

---

BESCHRIJVING VAN HET ARCHIEF:.....	3
Raadpleging en gebruik.....	4
Voorwaarden voor de raadpleging.....	4
Voorwaarden voor de reproductie.....	4
Geschiedenis van archiefvormer en archief.....	5
Archiefvormer.....	5
Naam.....	5
Geschiedenis.....	5
Bevoegdheden en activiteiten.....	6
Archief.....	7
Verwerving.....	7
Inhoud en structuur.....	9
Inhoud.....	9
Bronnen inzake het algemeen beleid.....	9
Bronnen inzake het personeel.....	9
Bronnen inzake de gedetineerde.....	9
Taal en schrift van de documenten.....	9
Selecties en vernietigingen.....	9
Toekomstige aangroei/aanvullingen.....	9
BESCHRIJVING VAN DE SERIES EN ARCHIEFBESTANDDELEN.....	11

## Beschrijving van het archief:

Naam archiefblok:  
Gemeente Erps-Kwerps

Periode:  
1792-1946

Archiefbloknummer:  
BE-A0518.1257

Omvang:

- Laatste bestanddeelnummer: 234.00
- Omvang geïndexiseerd: 7.20 m

Archiefbewaarplaats:  
Rijksarchief te Leuven

Raadpleging en gebruik

*VOORWAARDEN VOOR DE RAADPLEGING*

Archief ouder dan 30 jaar maar dat niet vrij raadpleegbaar is omwille van wettelijke beperkingen, bijvoorbeeld in verband met de bescherming van de persoonlijke levenssfeer en van persoonsgegevens kan enkel met toestemming van de Algemeen Rijksarchivaris of zijn afgevaardigde worden geconsulteerd. Verder moet er ook een onderzoeksverklaring worden ondertekend. Archief ouder dan 30 jaar en zonder wettelijke beperkingen is vrij raadpleegbaar.

*VOORWAARDEN VOOR DE REPRODUCTIE*

Voor de reproductie gelden de tarieven van toepassing in het Rijksarchief.

---

Geschiedenis van archiefvormer en archief

## ARCHIEFVORMER

### NAAM

Hulpgevangenis van Leuven.

## GESCHIEDENIS

### Tekst

Over de geschiedenis van de hulpgevangenis is niet veel meer bekend. De gevangenis van Leuven deed sinds de Franse Tijd dienst als arresthuis van het arrondissement. Het burgerlijk arresthuis was sinds de 18de eeuw ondergebracht in de Brusselse straat "ter hoogte van de Dijle", meer bepaald in de Brusselse poort (de vreemdelingen werden naar verluidt opgesloten in het steenaan de Vaartstraat). Na de definitieve annexatie van onze contreien bij Frankrijk raakte de Brusselse poort snel overbevolkt. Sinds december 1794 gingen het stadsbestuur en de Centrale administratie van Brabant op zoek naar een nieuwe bestemming voor de Leuvense gevangenis. Vanaf 1815 werden in het arresthuis ook militairen ondergebracht.

In uitvoering van het K.B. van 30 januari 1817 droeg het stadsbestuur op 26 oktober 1818 de Diestse Poort over aan de regering die er in de loop van 1819 de arrondissementele gevangenis in onderbracht. Het is niet duidelijk of het Leuvense arresthuis lang in de Diestse Poort heeft gefunctioneerd. Naar alle waarschijnlijkheid werden tijdens de periode 1830-1868 één of meerdere afdelingen van de Leuvense gevangenis ondergebracht in het voormalig Luxemburgcollege aan de Vaartstraat. Dit kan afgeleid worden uit enkele stukken die door het stadsarchief te Leuven worden bewaard. Volgens enkele klachtendossiers uit de jaren 1836 en 1838 waren de *maison d'arrêten* de *maison de sûreté civile et militaire* in de Vaartstraat ('rue du canal') ondergebracht. De stadsarchitect situeerde in zijn verslag aan het gemeentebestuur van 26 januari 1863, dat gewijd was aan "l'état de la situation de la maison de passage", het huis van bewaring eveneens in het Luxemburgcollege aan de Vaartstraat. In het pand was naar verluidt naast de brandweerdienst en een college, de afdeling voor gegijzelden wegens schulden ondergebracht, de zgn. *pistole*. In het rapport van de stadsarchitect, gericht aan het gemeentebestuur, was sprake van vijf cellen en "une chambre dite la demi [sic] pistole /et/ une chambre dite la grande pistol". Het eerste reglement van het arresthuis dateert van 16 februari 1833.

In de loop van de jaren 1868 en begin 1869 werd het arresthuis van de Diestsepoort overgebracht naar een nieuw gevangeniscomplex aan de Maria-Theresiastraat (oppervlakte: 1,5 ha). De Diestse Poort werd met de grond gelijk gemaakt tijdens de periode van 9 juli 1872 tot 5 februari 1873. Het gevangeniscomplex van de nieuwe instelling bestond uit drie vleugels: een voor veroordeelde mannen, een tweede voor beklagde mannen en een derde voor vrouwen. Het nieuwe arresthuis werd op 1 mei 1869 officieel in gebruik

genomen. De naam "hulpgevangenis" werd pas vanaf het laatste kwart van vorige eeuw gebruikt, na de oprichting van de Centrale gevangenis te Leuven (oktober 1860).

## BEVOEGDHEDEN EN ACTIVITEITEN

De bakermat van ons huidig gevangeniswezen ligt in de Franse periode. Tijdens het ancien régime werden geen vrijheidsstraffen opgelegd. Pas rond 1770 ontstond de idee om mensen op te sluiten en te onderwerpen aan een strikt regime. In 1773 werd in Gent het eerste tuchthuis of maison de force in gebruik genomen. Tijdens het Franse bewind werden lijfstraffen afgeschaft en vervangen door vrijheidsstraffen. Voortaan nam de gevangenis een centrale plaats in de strafrechtuitvoering in. In afwachting van het vonnis of het arrest werden niet-veroordeelden opgesloten in een arresthuis (voor verdachten) of in een justitiehuis (voor beschuldigen). Veroordeelden gingen, afhankelijk van hun straf, naar een politiegevangenis, een strafhuis of een tuchthuis. Het arrest-, justitie- en strafhuis zaten meestal in één gebouw. Mannen, vrouwen en kinderen werden niet gescheiden.

Tijdens de Nederlandse periode bleef het gevangenisstelsel grotendeels ongewijzigd. De belangrijkste verandering was de scheiding tussen militairen en burgers in de gevangenis. De militaire verdachten en beschuldigen werden voortaan opgesloten in het provoosthuis. De politiegevangenis werd omgedoopt tot huis van bewaring.

Ook na de Belgische onafhankelijkheid veranderde er niets fundamenteels aan het bestaande gevangeniswezen. In ieder arrondissement werd een arresthuis (voor verdachten) opgericht. Bij het arresthuis hoorde meestal een huis van bewaring voor passanten. In de steden met een hof van assisen was een justitiehuis, waar beschuldigen terecht kwamen. Verdachte, beschuldigde of veroordeelde militairen zaten vast in een provoosthuis. Veroordeelden tot een korte gevangenisstraf werden opgesloten in een strafhuis. Arresthuis, huis van bewaring, justitiehuis, provoosthuis en strafhuis vormden samen het verzekeringshuis. Wie veroordeeld werd tot een lange correctionele of criminele straf, ging naar het correctiehuis in Hemiksem, Vilvoorde of Gent. In de jaren 1860-1870 sloten de strafgevangenis van Hemiksem en Vilvoorde en nam de nieuwe gevangenis van Leuven hun functies over. In 1935 ging ook de Gentse gevangenis dicht. Eind 19de eeuw werd het gevangenisjargon aangepast: 'verzekeringshuizen' werden voortaan 'gevangenis', verzekeringshuizen in steden waar er een tuchthuis was, werden 'hulpgevangenis' (Leuven, Gent) en de tuchthuizen zelf heetten nu 'centrale gevangenis'. De infrastructuur van de gevangenis evolueerde in de 19de eeuw van gemeenschappelijk werk-, eet- en slaapruintes naar een cellulaire structuur. Het was de bedoeling om het contact tussen de gevangenen tot een minimum te beperken. De eerste cellulaire gevangenis was die van Tongeren (1844). In de loop van de twintigste eeuw kwamen er opnieuw open en halfopen gevangenis, met een soepeler regime. Een andere 19de-eeuwse tendens was de afzondering van de verschillende groepen delinquenten: vrouwen, kinderen, landlopers, bedelaars en krankzinnigen. In de 20ste eeuw werd die trend verder doorgezet: jonge delinquenten gingen naar

strafscholen in Gent of Merksplas, ontoerekeningsvatbare krankzinnigen werden naar Brugge of Merksplas gestuurd. In een aantal bestaande gevangenissen kwamen psychiatrische annexen, waar de leden van de commissie tot bescherming van de maatschappij verdachten of veroordeelden konden observeren. Als de commissie een psychische stoornis vaststelde, werd de gevangene naar een aparte afdeling, het 'abnormalengesticht' overgebracht. Gewoontemisdadigers gingen naar een andere afdeling, het 'recidivistengesticht'. In de jaren 1920 ontstonden de antropologische diensten in de gevangenissen. Daar werd, op basis van antropologische onderzoeken, bepaald tot welke categorie de gevangene hoorde en in welke gespecialiseerde instelling of afdeling hij bijgevolg thuishoorde. In dat licht moet ook de oprichting van het Penitentiair Oriëntatiecentrum in 1963 in Sint-Gillis worden begrepen.

## ARCHIEF

### VERWERVING

Een groot deel van het 19de-eeuws archief van het arresthuis te Leuven werd op 26 september 1996 in erbarmelijke omstandigheden aangetroffen in de sinds jaren onbewoonde en extreem vochtige adjudantswoning van de gevangenis aan de Maria-Theresiastraat. Vijf tot zes kubieke meter registers en meer dan 75 m opsluitingsdossiers werden kort na de inspectie door het Rijksarchief, tijdelijk opgeslagen in enkele ongebruikte cellen. Op 13 januari 1997 greep de preselectie plaats; twee dagen later volgde de overbrenging van het grootste deel van het archief naar Beveren. De volgende bescheiden kwamen niet voor permanente bewaring in aanmerking: rekeningen van de kantine, aanwijzers van in- en uitgaande briefwisseling, registers van kwijtbrieven (model nr. 255), transfert- en fixatieboeken, 'bestelboeken', registers van beroepsakten, magazijnboeken (model nr. 223), aanwezigheidsregisters (model nr. 26), registers betreffende de bezoeken van de geneesheer aan de binnenkomende en over te brengen gedetineerden (model nr. 48), registers voor de controle van de aanhoudingsmandaten (model nr. 54), registers van processen-verbaal inzake de voorlopige invrijheidstelling (model nr. 79), registers van de door gedetineerden gedeponeerde voorwerpen (model nr. 118), rekeningen-courant van de gedetineerden (model nr. 198), inventarisboeken van het meubilair (model nr. 231), vorderingen (*réquisitoires*) voor de opsluiting van personen, dagverslagen (model nr. 31), enz. De opsluitingsdossiers werden op 7 mei, samen met één kubieke meter "diverse archieven" (varia) aan het Rijksarchief overgedragen. De dossiers van het antropologisch laboratorium van de Leuvense hulpgevangenis (samen 40 dozen) die het Rijksarchief in september 1996 via de strafinrichting van Merksplas bereikten, werden tijdens de archiefbewerking in het archiefbestand geïntegreerd.

De hoofdindeling van de inventaris werd opgebouwd volgens de organisatiestructuur van de archiefvormer, voornamelijk omdat een strafinrichting doorgaans een stabiele organisatiestructuur kent. Een ordening naar functies, taken of activiteiten lag minder voor de hand. Tijdens de eerste

sorteerbeurt werden de ontstane entiteiten gerangschikt overeenkomstig de grote afdelingen van het indelingsschema. Verdwaalde stukken werden op hun plaats gelegd. Na de overbrenging naar het Rijksarchief werden nog enkele stukken voor vernietiging aangeduid. Het betrof een "inschrijvingsboek van voorwerpen aan de agenten der openbare macht toevertrouwd (model nr. 118) 1919-1929", een "register van bezoeken aan gedetineerden 1952-1953", een "register van processen-verbaal inzake voorwaardelijke invrijheidstelling 1889-1907", fixatieboeken, aanwijzers voor in- en uitgaande briefwisseling en enkele plans betreffende verbouwingswerken uit de jaren '50 en '70, e.d.

Het archief van de strafinrichting *stricto sensu* omvat vrij volledige reeksen bevolkingsregisters (1863-1968), dagboeken van in- en afgeschreven gedetineerden (1895-1965) en registers van morele boekhouding (1873-1924). De meest volledige reeksen gevangenisrollen hebben betrekking op het arresthuis (jaar XII (1803/1804)-1827, 1841-1949), op het strafhuis (1831-1945) en op het huis van bewaring (1849-1944). Bijzonder waardevol is tenslotte de rol van de psychiatrische afdeling (1932-1953) en de reeks ('morele') dossiers van het antropologisch laboratorium van de strafinrichting. Dit resulteerde in een wetenschappelijke inventaris: VELLE K., Inventarissen van het archief van het interneringscentrum en van de hulpgevangenis te Leuven (1808-1986) (Rijksarchief Beveren. Inventarissen nr. 19), Brussel, 1998. De overdracht van november 1998 van de opsluitingsdossiers van de hulpgevangenis (periode 1951-1970) sloot aan bij het in 1997 overgedragen archiefbestand (ELSLANDER S. en VELLE K., Inventarissen van de centrale gevangenis (1860-1940) en van de hulpgevangenis (1951-1970) te Leuven: overdrachten 1997-1998 (Rijksarchief Beveren inventarissen, nr. 31), Brussel, 1999.

In 2006 vond een nieuwe overdracht plaats, ook weer vooral van opsluitingsdossiers. In 2020 is er een nieuwe overbrenging gepland.



Inhoud en structuur

## *INHOUD*

### BRONNEN INZAKE HET ALGEMEEN BELEID

Briefwisseling, notulen, stukken betreffende wet- en regelgeving (wetten, koninklijke besluiten, rondzendbrieven, reglementen, dienstorders), verslagen en stukken inzake gevangenisgebouwen en het materieel beheer

### BRONNEN INZAKE HET PERSONEEL

- Stamboeken en personeelsdossiers
- Loonstaten, gedragstaten, aanwezigheidsregisters

### BRONNEN INZAKE DE GEDETINEERDE

- Bevolkingsregisters, aanwijzers en dagboeken van in- en uitschrijving van de gedetineerden, (chronologische) rollen, (alfabetische) fiches of indices.
- Opsluitingsdossiers, registers van de morele verslaggeving, antropologische dossiers, tuchtregisters, bezoekregisters en overlijdensregisters.

### TAAL EN SCHRIFT VAN DE DOCUMENTEN

De stukken zijn in het Nederlands en in het Frans.

### *SELECTIES EN VERNIETIGINGEN*

Zie II. B. Archief.

### *TOEKOMSTIGE AANGROEI/AANVULLINGEN*

De Hulpgevangenis te Leuven bestaat nog waardoor in de toekomst nog overdrachten naar het Rijksarchief zullen plaats vinden.



## Beschrijving van de series en archiefbestanddelen

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

28

29

30

31

32

33

34

35

36

37

38

39

40

41

42

43

44

45

46

47

48

49

50

51

52

53

54

55

56

57

58

59

60

61

62

63

64

65

66

67

68

69

70

71

72

73

74

75

76

77

78

79

80

81

82

83

84

85

86

87

88

89

90

91

92

93

94

95

96

97

98

99

100

101

102

103

104

105

106

107

108

109

110

111

112

113

114

115

116

117

118

119

120

121

122

123

124

125

126

127

128

129

130

131

132

133

134

135

136

137

138

139

140

141

142

143

144



145

146

147

148

149

150

151

152

153

154

155

156

157

158

159

160

161

162

163

164

165

166

167

168

169

170

171

172

173

174

175

176

177

178

179

180

181

182

183

184

185

186

187

188

189

190

191

192

193

194

195

196

197

198

199

200

201

202

203

204

205

206

207

208

209

210

211

212

213

214

215

216

217

218

219

220

221

222

223

224

225

226

227

228

229

230

231

232

233

234